

Dragutin Babić

Institut za migracije i narodnosti, Zagreb

Kulturna događanja u životu nacionalnih manjina – Dani kulture Roma

Zagreb, 17. ožujka do 8. travnja 2003.

U Zagrebu su od 17. ožujka do 8. travnja 2003. održani *Dani kulture Roma* u organizaciji udruge Multikultura i Centra kulture Roma Hrvatske Romano. Romi su etnička skupina kojih u Europi ima oko 12 milijuna, dok ih je u Hrvatskoj prema posljednjem Popisu stanovništva (2001) zabilježeno 9463, što je povećanje u odnosu na prethodni Popis (1991), kada ih je bilo 6695. Romi su veseo narod, ali i narod tužne sudbine, neprestano proganjan, izložen genocidu i osuđen na periferni socijalni status. *Dani kulture Roma* imaju za cilj nizom kulturnih događaja razbiti ambijent predrasude prema njima i poticati stvaranje što bolje koegzistencije Roma s ostalim nacionalnim/etničkim skupinama u Hrvatskoj. Kultura Roma ima sve značajke supkulture. To je posebna kultura, u mnogočemu različita od dominantnih kulturnih sustava u zemljama kretanja/boravišta. Kultura Roma afirmira čovjeka i životne vrijednosti kao što su sreća, ljubav, sloboda. Važno je *biti*, a ne *imati*. Uglavnom je usmena, a čine ju mitovi, legende, pjesme. Glazba je najvažnija vrijednost u romskoj kulturi. Od glazbenih instrumenata najzastupljenija je violina (kod istočnoeuropskih Roma) i gitara (kod španjolskih Roma). Karakteristike su mnogobrojne poslovice, primjerice: *Čestitom obrazu malo vode treba* ili *Bliža je košulja od sestre*. U romskom poretku nema smrtnih kazni jer je to u suprotnosti s romskim vjerovanjem. Romi su fatalisti, smatraju da je ljudska sudbina predodređena.

Karakteristika romskog društva je plemenski ustroj, stalno kretanje i sakupljačka privreda. Znakovit je komentar teškog statusa Roma objavljen u romskom glasilu *Romengo čaćipe* (*Romska istina*), autora Asana Redžepija: »Živimo kratko, do pedesete najviše, ubi nas svaka boleština i štakori u sobi, a nema zaposlenja, nema zdravstvene zaštite. Umiru nam djeca kao pilići ...«

Kako su počeli *Dani kulture Roma*? Na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 17. ožujka predsjednik Centra kulture Roma Hrvatske, Kasum Cana, otvorio je skup, a nakon toga je održano predavanje pod nazivom *Povijest Roma* vrsnog poznavatelja romske kulture i povijesti, pjesnika, publicista i znanstvenika, dr. Rajka Đurića. Izdvojit ćemo najzanimljivije detalje iz bogata i zanimljiva izlaganja. Romi u svojoj povijesti nose teško breme stigme i progona, koji je kulminaciju dosegnuo u tri genocida: nacističkom, zatim u socijalističkim režimima (u Rusiji je na stotine tisuća Roma protjerano i likvidirano u Sibiru, u Rumunjskoj su u doba Chaucescua otvarani logori za Rome, u bivšoj su Čehoslovačkoj romske žene sterilizirane), te u onomu nakon pada Berlinskog zida. Dr. Đurić navodi da je u Bosni i Hercegovini od 300.000 Roma ostalo tek 16.000, a na Kosovu od 264.000 samo 18.000. Svoju pradomovinu Indiju uslijed ratova u 10. i 11. stoljeću napuštaju te odlaze u Afganistan, Iran,

Siriju, Egipat, Tursku, Grčku – sve do Balkanskog poluotoka i Španjolske. Romi su najviše proganjani u Njemačkoj i Španjolskoj, gdje je bio najjači utjecaj Katoličke crkve. Najstariji podaci koji govore o Romima u Hrvatskoj su oni iz 14. stoljeća. Sve se više proučava romska kultura: postoje dvije katedre na Sorbonni, te po jedna u Bukureštu, Trstu i Pragu. Profesor Đurić je sažimajući sve teškoće u razumijevanju romskog položaja citirao Einsteina koji je jednom ustvrdio da je teže razbijati predrasude nego atomske jezgre.

U Kulturno-informativnom centru prikazani su filmovi koji se bave romskim temama: *Sakupljači perja* režisera Aleksandra Petrovića, *Cigani lete u nebo* Emila Lotjanua i *Gypsy magic* Stoleta Popova. Dvorana je bila krcata tako da je dio zainteresiranih filmove gledao stojeći. Organizatori su obećali ponoviti njihovo prikazivanje. Potom je održano savjetovanje pod nazivom *Uloga države u poboljšanju prava Roma* u Centru za ljudska prava. Na skupu su govorili potpredsjednik Vlade RH, dr. Ante Simonić, i predsjednik HHO-a, dr. Žarko Puhovski. Izdvojit ćemo neke važnije naglaske. Ante Simonić je istaknuo da problem Roma moraju rješavati struka i politika zajedno. Naveo je pozitivan trend u financiranju Roma u Hrvatskoj. Tako je za njihove probleme 1999. izdvojeno 610.000 kuna, 2000. – 950.000 kuna, 2001. – 1,918.000 kuna i 2002. – 3,060.000 kuna. Iako prema podacima posljednjeg Popisa stanovništva u Hrvatskoj ima blizu 10.000 Roma, kako navodi Simonić, procjenjuje se da ih je zapravo od 30 do 40 tisuća. Prisutna je etnomimikrija, pa se dio Roma izjašnjava drugačije.

Veliki problemi postoje u obrazovanju. Gotovo jedini način integracije u hrvatsko društvo vodi preko obrazovanja i školske diplome, a upravo tu Romi silno zaostaju, što ih sve više gura na marginu i u svojevršni geto. Razlika je značajna između hrvatskih regija. U Istri, primjerice, romska populacija uglavnom završava osnovnu školu. Vlada će uskoro predočiti *Nacionalni program za Rome*, u kojem se predlaže rješavanje nagomilanih problema te etničke skupine: statusna pitanja, zdravstvena zaštita, socijalna skrb i sl. Cilj je definirati prioritete, dugoročne i kratkoročne planove, kao i troškovnik koji će to omogućiti. Problem je i velika rascjepkanost i razjedinjenost romskih udruga, te jezik. U Hrvatskoj postoje tri skupine Roma s obzirom na njihov jezik: jedna govori romski, Bajaši govore rumunjski, a Aškalijske albanski.

Žarko Puhovski je naglasio da Romi od svih etničkih/nacionalnih skupina imaju najgori položaj. Razlog je, između ostalih, u tome što su oni obezdržavljena manjina, narod bez države. Osim toga, čest su objekt napada, posebno *skinheads*. To je dijelom, kako ističe Puhovski, posljedica činjenice da je u Hrvatskoj zabranjena rasistička diskriminacija, ali ne i rasistička propaganda. U posljednje tri godine bilo je 26 slučajeva teškog fizičkog nasilja nad Romima, a ni jedan počinitelj nije uhvaćen. Posebno su istaknute tri predrasude prema njima: prljavi su, psuju i krađu. Valja usmjeravati ukupnu socijalnu klimu prema toleranciji i suradnji, a Rome uključiti u hrvatsko društvo kao aktere, što bi eliminiralo sadašnji karitativni pristup romskoj populaciji.

Tribina je bila dobro posjećena, a u publici je bilo mnogo mladih osoba. Osim dvojice spomenutih, u radu tribine je sudjelovalo još nekoliko diskutanata, Roma i ne-Roma. Zoran Lapov, predavač na Sveučilištu za jezik i kulturu Roma u Firenci, i Demir Mustafa, predsjednik Udruženja Roma Firence, govorili su o europskom iskustvu Roma. Situacija je, i povijesno i aktualno, različita od zemlje do zemlje, ali posvuda je prisutna marginalna pozicija romske zajednice i nedovoljna ili vrlo slaba integriranost u politički i socijalni prostor. Prema nekim procjenama, zemlja s najviše Roma u Europi je Rumunjska, gdje ih ima oko

2,500.000, zatim zemlje bivše Jugoslavije oko (900.000), Bugarska (800.000), Mađarska (600.000) itd. Romi su još uvijek prisutniji u manje razvijenim državama, uglavnom Istočne Europe. Industrijski način proizvodnje, a posebno razvoj visokih tehnologija, čini sve više suvišnim neka tipično romska zanimanja. Tako je sve manje kovača, koritara, popravljača kišobrana, glazbenika, oštritelja noževa i sl. Posebno je teška situacija u Italiji gdje dio Roma živi u neljudskim uvjetima – u različitim logorima, kampovima i sl. koji su zapravo romska geta, odvojena žicom ili zidom od vanjskog svijeta. Tu žive uglavnom Romi iz bivše Jugoslavije, pristigli u Italiju u posljednjih dvadesetak godina zbog gospodarske krize, kosovskih događaja i ratnih sukoba. U okolici Rima se nalazi oko četrdeset kampova u kojima nisu rijetke kriminalne radnje, što samo dodatno pojačava predrasude prema Romima. Na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, Katalin Kovalcsik, profesorica na sveučilištu u Budimpešti, vodeći autoritet za romsku glazbu, održala je predavanje na temu *Glazba Roma u Mađarskoj: prošlost i sadašnjost*. Romski orkestri su u Mađarskoj svirali u mnogim situacijama: na svadbama i seoskim slavljinama, velikaškim dvorovima. Najzastupljeniji glazbeni instrument je violina. U okviru predavanja promovirana je knjiga dr. Svanibora Pettana *Romski glazbenici na Kosovu: interakcija i kreativnost*. Poseban problem romske populacije je zdravlje. Često nemaju vodu, kanalizaciju, kupaonicu, što sve otežava održavanje higijene i perpetuiraju ukorijenjenu predrasudu o Romima kao prljavim ljudima. Edukacija ne može riješiti sve, ali može barem malo poboljšati njihov nezavidan položaj. Stoga je važan doprinos higijeni Roma, pogotovo njihove mlade populacije, promocija slikovnice *Zub Zubić Zdravka Rajića*. Slikovnicu je na romski preveo Dushako Delmatho, a u povodu prijevoda na skupu *Uloga države u poboljšanju prava Roma* u Centru za ljudska prava došlo je do polemike oko jezika na koji je slikovnica prevedena. Predloženo je da se slikovnica prevede i na druge govorne jezike hrvatskih Roma.

Romski su glazbenici dali također važan doprinos *Danima kulture Roma*. U SKUC-u je nastupio trenutno najcjenjeniji romski puhački sastav, Fanfare Ciocarlia, poznatiji kao sastav s najbržim trubačima na svijetu. Već je nastupao u Hrvatskoj, i to u Zagrebu, Rovinju i Motovunu. U Koncertnoj dvorani Vatroslav Lisinski održan je koncert najslavnijeg romskog sastava na svijetu, Taraf de Haidouks. Dobitnici su nagrade radija BBC 3 za najboljeg europskog *world music* izvođača u 2002. Taj sastav je postavio svojevrstan rekord rasprodajom dvanaest koncerata zaredom u istoj dvorani u Parizu.

U travnju, pri kraju tih kulturnih događanja, održana je izložba fotografija u KIC-u na teme Romska djeca i Romske žene. Bilo je predviđeno da Teatar Raidna u kazalištu Vidra izvede predstavu *Aljoša lonac*, no zbog nedovoljne financijske potpore to se nije dogodilo. U klubu Đuro 2 predstavljena je knjiga Kasuma Cane *O Roma (Ljudi)*, zbirka pjesama na temu romskog života, u izdanju AGM-a. Predgovor je napisao književnik Miljenko Jergović, a pjesme su objavljene na romskome i hrvatskom jeziku. Iz predgovora izdajamo: »Narod Kasuma Cane nema ništa od onoga što imaju narodi s kojima on živi. Sam Cane se od svoga naroda razlikuje upravo onoliko koliko je potrebno da o svemu tome govori u čijoj državi živi. Hoće li ga itko razumjeti, to je već drugo pitanje. Cigani nisu bili tu da bi ih netko razumio. Cigani su bili tu da bi drugi od njihovog imena mogli stvoriti uvredu. Zato su i promijenili ime i postali Romi. Riječ Rom znači čovjek. Narod Kasuma Cane je pokušao upozoriti ovaj svijet da i on pripada ljudskoj vrsti. Veliko je pitanje koliko mu je taj svijet povjerovao«. Navodimo i pjesmu Kasuma Cane koja govori o traženju identiteta Roma i i neodgovorenom pitanju *tko su Romi?*

Indijo

*Znam gdje sam rođen
Premda tamo nisam živio.
Indijo, tko sam ja?
Indijac, Egipćan ili Rom,
možda sve to skupa,
možda samo čovjek?
Indijo, ne šutim!
Nakh, bal, jakh, sap
čije to riječi govorim
u svim zemljama?*

*Indijo, gdje je moje mjesto?
Pokaži mi put
koji sam zaboravio,
dovedi me do sebe.
Još ni danas
ne znam gdje si
ni kome pripadam.
Indijo, ja čekam da te
otkrijem!*

U zaključku ovog osvrt/prikaza možemo istaći da je istina o Romima istina o njima, ali i o nama (ne-Romima). Predrasude su i dalje velike, a njihovi su uzroci strukturalni i sociopsihološki. Promjene u odnosu prema Romima traže promjenu infrastrukture (poboljšanje standarda, zapošljavanje, vodovod, kanalizacija, obrazovanje), kao i sociopsihološkog ozračja u kojem će se sve više usvajati vrednote tolerancije, mira, suradnje, te postupno napuštati ozračje ksenofobije i animoziteta prema drugom/drukčijem. Romska populacija pritom mora sve više postajati akterom promjena u vlastitim socioprostornim ambijentima, da bi se promijenio uglavnom karitativni pristup prema toj etničkoj skupini od strane većinske populacije i institucionalne mreže društva/države. Odgovornost je na svima, a status Roma je test civilizacijskog dosega hrvatskog (i svakog drugog Romima naseljenog) društva.